

(NE)BOLÍ

Vzpomínky Romů na válku
a život po válce

JANA KRAMÁŘOVÁ a kol.

Vydal Člověk v tísni, společnost při České televizi, o.p.s.
Sokolská 18, 120 00 Praha 2
tel.: +420 226 200 466
www.clovekvtsni.cz

ISBN 80-86961-04-4

VOJTĚCH DEMETER

„Jednou jsme se měli dobře, jednou zase špatně...“

PŘED VÁLKOU

Bydleli jsme ve Veľopolie, asi tak půl kilometru od vesnice. Maminka mi umřela, když mi bylo devět týdnů, táta se pak znovu oženil a já jsem zůstal u babičky a u dědy, kteří mě vychovali. Táta si vzal druhou ženu, bydlel asi deset kilometrů od nás, ale vůbec jsme se nevídali. Mám tři nevlastní bratry, ale vídáme se málo.

Děda byl muzikant, hrál ve vinárně v Humenném a pak taky židovské svatby. To byl pan muzikant. V

Humenném bylo hodně Židů, měli většinou obchody, byli dobří. Za války je všechny odvedli pryč. Taky dělal kovařinu, podkovy, pluhy, za sádlo, za žebírka. Před válkou jsme se měli dobře. V osadě bylo asi dvanáct

domků. Když se vařilo maso nebo polívka, tak se z toho každému trocha poslala. Nikdy jsme nejedli sami, ale o jídlo jsme se dělili. Měli jsme třeba jenom kousek masa, ale rozdělili jsme se o něj všichni.

VÁLKA

Na Slovensku byli hodně *gardisti*, ti byli jak gestapáci. Romy nenáviděli.

Takových pět šest kilometrů od nás byl velký les. Když přišli Němci, dostali jsme strach, utekli jsme do lesa a schovávali jsme se asi tři neděle. Němci se do lesa báli kvůli partyzánům. Partyzáni nám říkali: „Nechodte zpátky! Vydržte to tady!“ Ale Cigáni měli svou hlavu, říkali: „Ále, z toho nic nebude, nic nám neudělají!“ A bam! Přijeli pro nás a vzali nás pryč. To jsme udělali chybu.

Přijely asi čtyři auta Němců, pobrali nás a hnali nás pěšky devět kilometrů do Humenného. Tam nás na dva nebo tři dny dali do takové stáje a odsud už nás ládovali do vagónů, co jely do *Dubnice nad Váhom*. Vzali mě, bábu Júlii, dědu Jaňu a strejdu Vojtu. Když nás brali pryč, tak zabili pradědu Jakuba, báby tátu. Byl to mezi námi nejstarší člověk, chtěli jsme, aby šel s náma, ale Němci, že už je starý a nemůže chodit. Nejdřív ho praštili pažbou do hlavy a pak ho zkopali. Promiňte, o tom nechci mluvit. Chtěli nás dát asi ještě někam dál, do Polska nebo do Německa, ale měli jsme štěstí, že tou dobou už byly mosty a tratě zničené. Byli jsme tam zavření šest nebo sedm měsíců. Bylo tam plno Romů, baráky zvlášť pro děti, pro ženské, pro chlapy. Malé děti mohly být s matkou. Dozorci nás bili, švihali nás prutem po rukách, deset z jedné strany, deset z druhé. Bylo jim jedno, jestli jste byl malý nebo velký. Neměli jsme si ani pořádně co oblíct. Měl jsem jenom takový dlouhý roztrhaný kabát, bosý jsem byl, neměl jsem ani kalhoty. K jídlu jsme dostávali jen takovou polívku, co by s prominutím ani prase nežralo. Přinesli velký

hrnec, byla to jen čistě samá voda. A k tomu kousek chleba. Každý jsme si chodil s kastrůlkem. Když jim v kuchyni něco zbylo, než aby to dali nám, hodili to psům. Chodili jsme a sbírali jsme šlupky od brambor a to jsme jedli. Zkusili jsme tam dost, hlavně ti staří. Já jsem měl teprve šest roků, byl jsem malý, tak si sám tolik nepamatuju. Ale když děda s bábou vyprávěli... „Chlapče, chlapče, tolik jsme spolu zkusili. Ty si ani všechno nepamatuješ, kdybys jen věděl...“ Dospělí tam chodili pracovat, nosili kamení, dělali zbytečnou práci. Ke konci pak v táboře propukla *žloutenka*, lidi měli vysoké horečky, dávali je na marodku. Já jsem taky onemocněl, ale babička mě vyléčila, vařila mi čaj z nějakého listí. Vykopali tam už na nás v lese takovou jámu a do té nás měli postřílet. Ale Pánbůh to nedopustil. Už to nestihli, protože dorazili Rusové. Dostali jsme komišňák a pustili nás domů. Celou cestu jsme šli pěšky, z Dubnice až do Humenného. Všechno kolem bylo rozbité, zničené.

Když jsme přišli domů, nenašli jsme vůbec nic. Všechno bylo spálené, zničené na prach, baráček byl pryč. Dostali jsme materiál a postavili jsme si takovou kolibu, abysme měli aspoň kde spát. Neměli jsme žádné oblečení, chodili jsme bosí, nazí, Bóže můj zlatý! Potom jsme už dostávali nějaké šatenky a lístky na jídlo. Jako dítě jsem vůbec nevěděl, co je to banán nebo pomeranč, kdepak, poznal jsem jen suchý chleba.

Gardisti hned před Rusama obrátili. A přitom ti nás nejvíc mlátili. Nosili takové černé hadry jako gestapo, měli pendreky, tím, když vás praštil po zádech... Od nás byl jeden za války v Humenném kapitánem,

potom z něj za komunistů udělali předsedu národního výboru. No, tak to mi řekněte, jak ten svět šel?! Člověku to někdy přijde na mysl, někdy tady tak ležím a musím až brečet, přísahám vám, že až brečím. Co si tam děda a babička zkusili, jak je tam mlátili. Ale dostali jsme se odtam, Pámbůh nám pomohl, Rusové nás zachránili. Bába s dědou

na to často vzpomínali. Vždycky jsme se sešli, posedali jsme a oni vyprávěli. I já dneska říkám svým dětem: „Měli byste vidět, jakou bídu jsme tehdy zkusili. Ani nevíte, jaký dnes máte lehký život!“

Ale svět se mění jenom pomalinku. Jako tenkrát byli gardisti, tak jsou dneska skini. Ani dneska nemáme pokoj.

PO VÁLCE

Po válce jsme byli ještě dva roky na Slovensku. Chodil jsem do školy a do hudebky v Humenném. Potom v čtyřicátém sedmém roku jsme se přestěhovali do Prahy. Tenkrát ještě nebyly rychlíky, jeli jsme osobákem. Nejdřív jsme bydleli na Vinohradech, potom na Smíchově, v Modřanech – tam jsme byli vedle sebe čtyři muzikanti. Tady na této ulici bydlím už přes čtyřicet let. Ze začátku jsem česky moc neuměl, u nás se mluvilo východňársky a doma s manželkou jsme mluvili romsky, naše děti taky ještě mluví romsky, ale jejich děti už ne. Mně to jde romsky pořád líp. Kdysi jsem šel na Arbesák do masny a vidím, že mají vemínka. Prodavačka mi říká: „Co si dáte?“ Nevěděl jsem, jak to říct, tak jsem jí ukázal na prsa – „Tady takový, jak máte vy!“ Pak jsem se styděl a rychle jsem zmizel.

Celý život jsem se živil hudbou. Děda začal hrát na Národní třídě v Bystrici, ve vinárně. Když po-

třebovali nějaký záskok, tak jsem jim pomohl. Ze začátku jsem ještě několik měsíců rozvážel uhlí, ale nemohl jsem tam vydržet, byla to moc těžká práce (směje se). Potom jsem už jenom hrával. Hotel International, U Pastýřky, Šumická vinárna, U zlaté konvice, hotel Ambassador. Nejvíc ale v Šumické, tam jsem byl dvacet sedm roků.

Ve vinárně musíte umět zahrát všechno. Podle toho, kdo přijde. Francouzi, Italové, Němci, Angličani, Američani, Turci, vždycky jste museli umět zahrát jejich písničky. Když přišli Japonci, museli jsme umět zahrát japonské písničky. Většinou ale stejně chtěli hlavně cigánské a maďarské melodie. Když byla dobrá parta a lidi se bavili, tak z toho měl člověk radost. Začali jste hrát a oni zpívali. Ale přišli taky takoví, co jenom seděli a koukali na vás. Třeba ti Japonci. Ti jsou moc vnímaví na hudbu. Ti, když budou zrovna jíst a vy jim zahrájete, tak odloží příbor a budou poslouchat. Jednou jsme hráli v Šumické a přišli tam Turci a Řekové. Ti se nemají rádi. Až jazyky na sebe ukazovali! Několikrát jsme hráli v Pařížské na židovské obci. Židi mají taky hezké melodie! Jak se říká, když člověk umí, tak každá písnička je hezká. Ale musí se zahrát od srdce. Potom jsou všechny písničky hezký.

Naše kapela se jmenovala Viola. Bylo nás pět: housle, viola, basa, cimbál a druhé housle. Já jsem byl kapelník, hrál jsem violu a basu. Muziku jsem dělal takových čtyřicet let. Každý den. Jak už bylo pět hodin, začal jsem se chystat, vykoupal jsem se, oblékl, každý den čistá košile, nažehlená, navoněný jsem chodil (směje se)... To byly časy! Člověk byl mladý, nebyl tak nemocný jako teď,

všechno ho bavilo. To už je všechno pryč. Tři kluci z kapely už umřeli a dva jsou ve Francii. Teď už hrajou ti mladí. U Pastýřky hraje bratrance kluk.

Dřív jsem se toho hodně napil (směje se). Když jsme hráli, lidi nám posílali kořalky. My jsme ale během hraní vypili každý jen tak dva tři panáky, víc ne. Když jsme dohráli, na baru jsme měli plno štamprlat. No co s tím? Tak jsme si sedli, zakouřili jsme si, popili jsme a šli jsme domů. Během hraní ale ne, jen ty dva tři panáky, aby měl člověk lepší náladu. Dneska mi už alkohol nedělá dobře. Když to takhle vidím na stole, tak bych si dal, chuť mám, ale nedělá mi to dobře. Cigarety bych měl taky nechat, doktor mi hrozí, ale jak se říká, kouřím jako starej Cigán!

Dlouhou dobu nás zaměstnával Pragokonzert. Posílali nás hrát i do zahraničí, jezdili jsme do Německa, do Polska, do Francie, byli jsme v Řecku – v Athénách, Soluni, na Krétě, osm měsíců. V Řecku byl takový zvyk, že když se lidem líbilo, jak hrajeme, tak rozbíjeli talíře. V místnosti byla připravená celá halda talířů a jak jsme hráli, lidi se pro ně natahovali a rozbíjeli je o zem. Kolik talířů rozbili, tolik nám jich potom proplatili. Jeden stál dvě stě padesát drachen. Když už jsme se měli vracet domů, dostal jsem infarkt. To mi bylo čtyřicet šest roků. Dali mě do nemocnice, nejdřív mě nechali ležet na chodbě, ale potom z ambasády sjednali pořádek a ležel jsem mezi milionářema. Nic jsem tam ale nejedl, štítil jsem se, protože kluci mi nakukali, že tam jedí velbloudy. To bych do huby nevzal. Sestřička mě uklidňovala, že to nejsou velbloudi, rukama nohama mi naznačovala, že to je kuřecí. Nějak jsme se spolu nakonec domluvili. Řekové taky umějí hrát. Mají takové hezké melodie, molové, člověka to bere za srdce, ty balalajky a citery... Pak jsme měli jet hrát ještě do Dubaie, kluci jeli, ale já už jsem se bál, tak jsem zůstal doma. Tady v těch teplých krajích, na jihu, to bych už nevydržel, špatně se tam dýchá.

Tam si můžete dát vajíčko do písku a za chvíli ho máte uvařené.

Za komunistů jsme hrávali taky papalášům. Husákovi, když měl svátek, tomu jsme hráli slovenské písničky. Všem. Když měl někdo narozeniny, když se něco slavilo, tak už nás volali. Lidi už nás znali, když nás viděli, říkali: „Hele, Husákova kapela ide!“ Taký nás několikrát vzali do filmu. Hráli jsme Tři veterány, Sanitku, S tebou mě baví svět.

Ještě i po revoluci jsme hrávali. Když zvolili Klause za předsedu vlády, hráli jsme zrovna někde kousek za Prahou. Přijela tam za náma jeho žena, Lívia. Jé, co ta se natancovala! Ona je Slovenska, umí čardáše, a jak krásně. To byste řekli, že je to nějaká Cigánka, jak hezky tancuje. Potom přišel i Klaus, říká: „Kluci, tak jak se máte?“ Říkáme: „Ani tak, ani tak, akurát v prostředku.“ A on říká: „No, jó, ale bude to dobrý! Za pár let. Uvidíte.“ A už je to jak dlouho? Patnáct roků, a ještě to všechno zdražili.

I Havlovi jsme hráli - „Kluci, zahrajte mi tu! Zahrajte mi tu!“ Potom nám dal do obálky: „Nate, tady máte na kafe!“

Je to velký rozdíl, když hrajete ve vinárně. Jak už umřeme my staří, tak cimbálovka úplně zanikne. Mladí kluci se už dali na kytary, na varhany, cimbálovku se už učí jen málokdo. Já sám jsem syna neměl, tak jsem chtěl učit aspoň vnuka, od Hermínky, ale nešlo mu to, hrál falešně. Říkám: „Tak to je zbytečné!“ Na to musí mít člověk sluch. Jeden můj kamarád má kluka, tomu bylo osm roků a už hrál jako dospělý. Jednou na prvního máje ho vzal s sebou do Zlaté konvice. Byl ještě malý, vysadil ho na židli, chytl housle a spustil. Čardáše, všechno. Lidi mu tam naložili celý takový dlouhý talíř markama. Dneska mu už bude devatenáct a hraje jak Paganini. To je houslista! Teď hraje ve Francii. Takový je jeden mezi tisícem. Učitelka jeho tátovi říkala:

„Pane Balog, co ho mám učit? Vždyť on hraje líp než já!“ Hraní musí člověka bavit. Když to nebaví, tak to je špatné, to u muziky nejde. U Cigánů je to už taková tradice. Cigáni byli odjakživa kováři a muzikanti. Náš děda, praděda. Aspoň dal Pánbůh Cigánům jednu dobrou věc (směje se), že dokážou hrát. A jinak co? Doktora nevidíte, aby byl Cigán. Tak jim dal aspoň to hraní.

Já už teď nehraju dva a půl roku.

Jak se říká, jednou jsme se měli dobře, jednou zase špatně.

S manželkou jsme spolu už vyrůstali, znali jsme se odmalička. Já jsem byl z Veľopolie a ona byla z Ľubiše, to je od sebe tak kilometr. Její tata byl taky muzikant. Na svatbě jsme měli asi padesát muzikantů, protože u nás hrál opravdu každý (směje se). Svatba trvala dva dny. Manželka byla zamlada moc hezká ženská. Žili jsme spolu čtyřicet pět roků, měli jsme se rádi. Oba jsme pracovali, já jsem hrál, ona uklízela. Snažili jsme se, abysme žili jako lidi. Vydělávali jsme na děti, abysme je dali do pořádku. Jedné dceři jsem udělal svatbu v Šumické, Panebože zlatý! Dali jsme udělat dvě telátka, tolik jídla a pití! Dvě auta kořalky. „Kdo si co nevypije, to si vezme domů!“ Další dcera měla na svatbě dvě stě lidí. A dvě stě dětí (směje se). Koupil jsem dva metráky kuřat. Udělali jsme to u Ženských domovů, do vinárny bysme se nevešli. Měli jsme se hezky. Ke konci už byla manželka hodně nemocná, sedm let jsem se o ni staral. Vždycky jsem přišel z vinárny, dal jsem jí do pořádku, umyl jsem jí, chodil jsem kolem ní jak kolem dítěte, plenky jsem jí dával, všechno. Střídali jsme se u ní s dcerkou, nenechali jsme jí samotnou ani hodinu. Krmili jsme jí, prášky jsme jí dávali. Takhle jsme to táhli sedm roků. Potom jsem už ani nemohl hrát, jak mě bolely ruce. Nemohla se pak už ani sama otočit, musel jsem ji zdvihat a

otáčet, pak už jsem ani necítil ruce. Danuška mi ale hodně pomáhala, bez ní bych to nezvládl.

U nás, když někdo umře, tak se sejde celá rodina a schází se každý den až do pohřbu. Probíráme staré věci, vypráví se, vzpomínáme na toho, kdo umřel. Jednou jsme byli hrát olašský pohřeb. Hrob byl vystlaný kobercem, rakev pozinkovaná, v ní plno peněz. Tam nevidíte ani maso na stole, jenom samé kořalky. Olašský mají zase jinou pověst než my. Člověk se s nima moc nedomluví, mluvíme jinak.

Mrtví, *mulové* se někdy vracejí. Jednou jsme hráli ve vinárně, bylo to krátce potom, co umřel tchán. Byl to dobrý muzikant, houslista. Ani jsem nemohl hrát, jak jsem brečel. Měli jsme přestávku, sedíme u stolu a najednou slyšíme na basu “bum-bum bum-bum bum-bum”, na cimbál “phúúúúúúúú”, na housle “phíííííííííí”. Já říkám: “Co je to?” To za náma přišel. I jednou doma, to zase přišel bratranec, dělal si z nás srandu. Spali jsme a začal hrát na basu. Jednou jsem se zase vracel z hraní a na ulici jsem viděl člověka, v hubě cigaretu, ale obličej mu vidět nebyl. Nešel rovně, ale stranou. Říkám mu: „Dobrý večer, dal byste mi připálit?“ On stojí a nic. Polil mě studený pot. Někdy se vám až zastaví dech, nemůžete říct ani slovo. Někdy nemusí vypadat jako člověk, ale jako zvíře. Jednou jsem šel takhle domů a vidím, že u dveří je schoulený ježek. To jsem se vyděsil. Báł jsem se ho překročit, tak jsem tam stál jak sloup. Vysvobodil mě pak až soused, vycházel ze dveří a povídá mi: „Pane Demeter, co tady děláte?“ Ukázal jsem na ježka. „No, co, vždyť je to jen ježek!“ Mulové ale nechodí ve zlém, neublíží. Když zemřela manželka, chodila do pokoje přikrývat dceru, když spala. Teď už ale nechodí.

Na zemřelé příbuzné vzpomínáme o Vánocích. Každý rok jim dáme na okno talíř, na který jim odložíme od každého jídla, co na Vánoce při-

pravujeme. Nejprve dáme mrtvým a teprve potom jíme my. Vánoce slavíme po východňáarsku. Děláme asi pět nebo šest chodů. Houby, řízky, houbky, pirohy, nakyslou houbovou polívku, kapra a pásku, to je cigánský chleba. Polívku děláme tak, že hříby nejdřív namočíme a potom z nich vymačkáme všechnu vodu. Osmažíme hříby na sádle a na cibulce, pak přidáme smetanu, ocet a sladkou papriku. Říkáme tomu houbová svíčková. Dřív jsme dávali do kuchyně a do předsíně slámu, jako symbol narození Ježíška. Na řetěz se vázala sekera. Ten, kdo o ní zavadil nohou, byl pak po celý rok zdravý. Po jídle se k sobě svazovaly lžíce, aby spolu rodina držela. Ještě do dnes dáváme do lavóru vodu, do té pak vhodíme drobné peníze a všichni se tou vodou ještě před večeří omyjeme. Do chleba zapíchneme svíčku, vezme se med a česnek a kluci, Vašek a Jirka, vejdou do místnosti a vinšují nám. Holky ne. První musí do bytu přijít kluci. Holka nosí smůlu. Chleba se položí na stůl. Svíčka se postupně každému zapálí a ten si ji sfoukne. Když jde kouř

hezky nahoru, tak bude dlouho žít, když se komíhá, tak bude mít potíže. Manželce se plamínek komíhal a do roka tu s námi nebyla. Medem si každý uděláme křížek na čelo. Před večeří se pomodlíme. Pod ubrus dáváme peníze, abysme během roku nestrádali. Funguje to. Věříme, že kdyby někdo od večeře vstal, tak buď onemocní, nebo tu už s námi příští rok nebude. Ve dvanáct se jde do kostela na půlnoční.

S tím, že jsem Cigán, jsem problémy nikdy neměl. Záleží na člověku, jak se chová. Když je člověk slušný... Ale nemyslete si, oni všichni muzikanti taky nebyli svatí! To ne, ale už měli přece jen nějaké vzdělání, jinak se chovali. Já jsem ještě nikdy v životě nikomu neřekl špatné slovo. Nebo že bych se s někým pohádal.

Peníze od německého fondu jsem poctivě rozdělil mezi dcery, každé stejně. Teď jsem měl zase dostat nějakou korunu od českého státu, protože mám tu dvěšestpadesátpětku, ale nic jsem nedostal, sociálka mi to odmítá.

Zamlada.

S kapelou ve vinárně.

Se svou kapelou.

VOJTĚCH (BEJLA) DEMETER
VEL'OPOLIE, OKR. HUMENNÉ
1938

Text vznikl na základě vyprávění
během návštěv 6.4.2001, 16.12. a
20.12.2004 v Praze.

